

LEGIO VII GEMINA ÎN DACIA

DE

NICOLAE GUDEA

Provincia Dacia și apoi provinciile dacice (Porolissensis, Apulensis și Malvensis) au jucat un rol militar însemnat în istoria Imperiului roman, rol pe care istoriografia modernă l-a recunoscut și îl recunoaște¹. Dar în afară de sarcina sa principală, aceea de a asigura *pax romana* pentru provincie și pentru zonele învecinate, armata romană din Dacia a fost și a rămas printre cei mai importanți factori pentru producerea, răspândirea și vehicularea culturii materiale și spirituale romane și pentru implantarea ei în Dacia. Activitatea constructivă și de producție a armatei, recrutarea autohtonilor și latinizarea lor, după 20 de ani de serviciu, stabilirea pe loc a veteranilor și relațiile cu populația civilă au însemnat o contribuție importantă la formarea nucleului puternic romanizat al Daciei. Tocmai de aceea studiile în legătură cu istoria militară a Daciei trebuie să capete o preponderență mărită și un loc important pentru rezolvarea celor mai dificile capitole ale formării romanității aici.

Istoria militară a Daciei este încă numai parțial cunoscută și studiată. Lipsește un studiu amplu și complet despre sistemul ei defensiv și o istorie militară propriu-zisă. Există o concepție formată despre ceea ce a însemnat sistemul ei defensiv și câteva încercări de a prezenta trupele². Toate poartă însă amprenta unui stadiu încă insuficient al cercetărilor.

Pe lângă studiile mai vechi care au stabilit cadrul de bază al acestui capitol al istoriei noastre vechi s-au făcut și se fac descoperiri noi, mai ales în ultimii ani, descoperiri care vin să aducă completări și chiar schimbări în ce privește istoria armatei romane din Dacia. Unele descoperiri sînt rodul unor cercetări sistematice, altele sînt rezultat al unor descoperiri fortuite.

În cele ce urmează vom încerca să argumentăm faptul că printre alte unități încă necunoscute a staționat un timp în Dacia și un detașament din legiunea VII Gemina.

1. CIL, III, 8071 a ; după Téglás G., *Erdélyi Múzeum*, 1902, p. 54 menționează descoperirea la Porolissum (Moigrad, jud. Sălaj) pe dealul „Pomet” a unor țigle purtînd ștampila L VII G ; între litere și cifre se indică prezența unui semn despărțitor în formă de frunză.

2. În cursul săpăturilor arheologice efectuate la Porolissum în anii 1941—1943 în castrul roman de pe „Pomet” au apărut un număr mare

¹ L. Homo, *L'Empire romain. Le gouvernement du monde. La défense du monde. L'exploitation du monde*, Paris, 1925, p. 209—213.

² O prezentare mai recentă și mai detaliată a sistemului defensiv încearcă M. Macrea, *Viața romană în Dacia*, București, 1969, p. 218—235 ; cea mai recentă prezentare a trupelor : I. I. Russu, SCIV, 22, 1973, 1, p. 63—77 ; cf. *Limes Mamaia*, 1972, p. 215—226.

de cărămizi și țigle purtând ștampila L.VII. G.F. Autorul săpăturilor A. Radnóti a presupus (primul) că aceste ștampile ar putea aparține legiunii VII Gemina Felix³. J. Szilágyi afirma însă că ștampilele aparțin legiunii VII Claudia și, pentru un timp, autoritatea științifică a celui de-al doilea a făcut ca ipoteza lui Radnóti să nu fie luată în seamă⁴. Mai târziu I. I. Russu își exprima părerea că ștampilele „sint mai curînd ale legiunii VII Gemina (cum susținea A. Radnóti), decît ale legiunii VII Claudia”⁵.

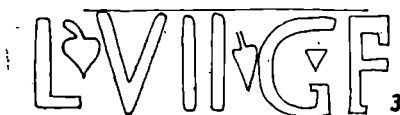
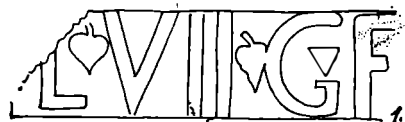

Fig. 1. 1, 2, 3 Ștampile ale legiunii VII Gemina din Muzeul de istorie al Transilvaniei.

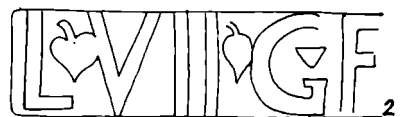

Fig. 2. 1, 2 Ștampile ale legiunii VII Gemina din Muzeul din Zalău.

litere adîncite, înalte de 2,6 cm; L(egio) VII G(emina) F(elix). Între litere și cifre, semne despărțitoare în formă de frunză; între G și F un semn despărțitor triunghiular. Fig. 2/1. Muzeul de istorie și artă Zalău. Inv. C.C. 3/1957.

3. În cursul săpăturilor arheologice din anii 1958—1959 efectuate la Porolissum au fost descoperite pe dealul „Pomet” trei țigle cu ștampilă :

a. Fragment de țiglă; dimensiuni 14 × 16 × 3 cm. Ștampilă liberă, ușor fracturată în capătul din stînga sus. Lungimea 9 cm. Litere adîncite, înalte de 2,5 cm. Între litere semne despărțitoare în formă de frunză de viță: L(egio) VII G(emina) F(elix). Fig. 1/1. Muzeul de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca.

b. Fragment de țiglă de formă triunghiulară; dimensiuni 13 × 9,5 × 6 cm; grosimea 2,5 cm. Ștampilă fragmentară în cartuș adîncit; litere adîncite, înalte de 2,5 cm: [L(egio) VII] G(emina) F(elix). Fig. 1/2. Muzeul de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca.

c. Fragment de țiglă; dimensiuni 13 × 15 × 3 cm. Ștampilă liberă. Lungimea 9,2 cm. Litere adîncite, înalte de 2,5 cm. Între litere și cifre semne despărțitoare în formă de frunză de viță; între literele G și F un semn triunghiular: L(egio) VII G(emina) F(elix). Fig. 1/3. Muzeul de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca.

4. Țiglă fragmentară descoperită întîmplător în anul 1957 de către un țăran pe dealul „Pomet” de la Porolissum. Dimensiuni: 30 × 20 × 3 cm. Ștampilă în cartuș adîncit: 9,8 × 2,7 cm;

³ J. Szilágyi, *Közlemények-Cluj*, 3, 1943, p. 97, n. 74.

⁴ *Ibidem*; J. Szilágyi, *DissPann*, II, 1946, 21, p. 14,42.

⁵ I. I. Russu, *ActaMN*, 3, 1966, p. 448.

5. Țiglă fragmentară descoperită întâmplător la Porolissum pe dealul „Pomet”; dimensiuni 25 × 30 × 3 cm. stampilă în cartuș adâncit, lat de 2,8 cm; capătul spre dreapta șters; litere adâncite înalte de 2,5 cm: L(egio) VII G(emina) F(elix). Fig. 2/2. Muzeul de istorie și artă Zalău. Inv. 1093.

Aceste descoperiri atestă în chip neîndoios prezența unui detașament din legiunea VII Gemina în Dacia de nord. Atestarea acestui fapt ar fi fost poate încă mult întârziată dacă nu am fi avut ocazia să consultăm lucrarea *Legio VII Gemina*⁶. Materialul arheologic apărut în această culegere de studii în legătură cu legiunea și mai ales lucrarea lui Antonio Garcia y Bellido intitulată *Estudios sobre la legio VII Gemina y su campamento en León* ne permit acum să afirmăm cu toată siguranța că ștampilele apărute la Porolissum aparțin legiunii VII Gemina. Analogiile sînt foarte apropiate⁷.

Legiunea VII Gemina a staționat în provincia Hispania, avînd castrul la León⁸. Ea este atestată aici din anul 68 pînă la prăbușirea Imperiului roman. Hispania fiind de-a lungul epocii imperiale o provincie relativ liniștită, neamenințată de pericole din afară, legiunea sau detașamente din ea au fost trimise și folosite de-a lungul anilor pe diferitele fronturi de luptă ale imperiului⁹. Ritterling care a studiat ștampilele descoperite la Porolissum (CIL, III, 8071 a) afirma însă că nu este probabil ca un detașament din legiune să fi participat la războaiele de la Dunăre¹⁰.

Ipoteza susținută de autorii CIL în legătură cu ștampilele descoperite la Porolissum (CIL, III, 8071 a) nu mai poate fi susținută¹¹. Preocupări mai îndelungate în legătură cu istoria Banatului ne-au adus în contact cu urmele legiunii VII Claudia. Putem afirma chiar că avem strînse toate ștampilele acestei legiuni aflate pe teritoriul Banatului sau în muzeele din această parte a țării. Analiza lor ne permite să afirmăm că nu există nici o legătură între ștampilele de la Porolissum și cele ale legiunii VII Claudia¹². Deosebirile sînt următoarele: a. la ștampilele legiunii VII Claudia prescurtarea cuvîntului *legio* se face aproape constant în LEG (io); b. numele unității este în general abreviat CL(audia), foarte rare sînt ștampilele la care numele apare prescurtat numai C(laudia); c. nu există semne despărțitoare între litere și cifre; d. formatul cartușului și al ștampilei este diferit; nu se cunosc ștampile cu litere adâncite. Aceste cîteva caracteristici menționate mai sus se opun identificării.

Acum deci cînd prezența legiunii VII Gemina în Dacia este incontestabilă se pun următoarele probleme: cînd și cu ce prilej a fost adus în Dacia detașamentul din legiune? Descoperirile arată că detașamentul a staționat în Dacia nordică (Porolissensis), chiar la Porolissum în castrul

⁶ *Legio VII Gemina*, León, 1970.

⁷ Antonio Garcia y Bellido, *Legio VII Gemina*, León, 1970, p. 569–600, fig. 52/23.

⁸ *Legio*, în RE, XII (1924), col. 1629–1642 (E. Ritterling).

⁹ *Ibidem*, col. 1631–1636; R. Saxer, *Epigraphische Studien*, 1, 1967, p. 21–30.

¹⁰ *Legio*, în RE, XII (1924), col. 1637 (E. Ritterling).

¹¹ M. Macrea, *op. cit.*, p. 194, mai credea încă în lectura propusă de autorii CIL.

¹² În cadrul săpăturilor arheologice efectuate de noi pe linia Dunării au ieșit la iveală diferite tipuri de ștampile ale acestei legiuni. Toate descoperirile tegulare din sud-vestul țării au fost adunate pentru a fi publicate în cadrul *Inscripțiilor din Dacia Romană*, lucrare ce urmează să fie editată de Academia de științe sociale și politice.

de pe „Pomest”. Aici seria descoperirilor tegulare se leagă. Prezența numeroaselor tegule aici, descoperite succesiv într-o perioadă mai îndelungată de timp, ne arată că nu poate fi vorba de o întâmplare sau o prezență trecătoare. Unitatea a staționat aici un timp construind sau efectuând lucrări de reparație la castru. Știm despre castrul de pe Pomest că a fost ridicat în piatră la începutul secolului al III-lea¹³. Lucrări de reparație s-au efectuat la castru la mijlocul secolului¹⁴.

Cele mai apropiate analogii tipologice tegulare de la Leon le prezintă un tip de șampilă L VII G F fără semne de despărțire între litere și cifre. După tipologia întocmită de Garcia y Bellido pentru șampilile legiunii, prescurtarea cuvântului legio prin „L” apare destul de târziu. În orice caz această prescurtare este foarte frecventă în perioadele când poartă epitete ca Antoniniana, Maximiana, Gordiana¹⁵. În general în perioada anterioară prescurtarea mai des uzitată era LEG. Dealtfel și Ritterling remarcă faptul că șampilile de tipul L VII G F datează din timpul lui Marcus Aurelius¹⁶. Deci după caracterul șampilii s-ar putea încadra prezența detașamentului în Dacia între sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea.

O inscripție onorifică, fragmentară, descoperită la Ostrov (jud. Hunedoara), pare a ne mai da câteva informații. Piesa de marmură, de dimensiunile 130 × 165 cm, zidită astăzi într-o clădire, cuprinde următorul text¹⁷: Ulpio [Victori]/ proc(uratori) Aug(usti) prov(inciae)/ Dac(iae) Apul(ensis) a(gens) v(ice) p(raesidis) item/ proc(uratori) prov(inciae) Porol(issensis) sub/ praef(ecto) annon(ae) sacrae/ Urbis praep(osito) leg(ionis) VII Gem(inae) G[etic(ae)] item proc(uratori) ad/ bona Plautiani trib(uno) mil(itum) leg(ionis) II Parth(icae) G[etic(ae)] praep(osito) vexill(ationum) coh(ortis)/ VII Breucor(um)/ Siscius Valerius (centurio)/leg(ionis) XIII Gem(inae) G[etic(ae)] patrono optimo. Inscripția datează din secolul al III-lea. Ulpius Victor a fost *procurator augusti provinciae Daciae Apulensis agens vice praesidis* în timpul lui Caracalla¹⁸. Prezența sa în fruntea unui detașament al legiunii VII Gemina s-a petrecut ceva mai înainte. Autorii CIL au întregit partea martelată din inscripție prin epitetul *Getica* înțelegând prin acest epitet manifestarea de fidelitate sau recunoștință a acestor unități față de Geta. Sigur că martelarea numelui a survenit după ce Caracalla l-a asasinat pe Geta (212) după ce acesta fusese coîmpărat un an¹⁹. Simultaneeitatea purtării epitetului de către cele trei unități este foarte interesantă. Au purtat ele oare toate deodată acest epitet sau lapicidul l-a transmis de la una la alta? Legiunea II Parthica este cunoscută ca ostilă lui Caracalla și drept urmare ea a fost trimisă un timp din Italia pe frontul de luptă din Raetia și apoi la Dunăre în Illyricum²⁰. Probabil

¹³ M. Macrea, SCIV, 8, 1957, 1–4, p. 225.

¹⁴ C. Daicoviciu, AISC, 3, 1941, p. 248; idem, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 171, 175; idem, SCIV, 1, 1950, 1, p. 135.

¹⁵ Antonio Garcia y Bellido, *op. cit.*, p. 593 și urm.

¹⁶ Vezi n. 10.

¹⁷ CIL, III, 1464.

¹⁸ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 89.

¹⁹ *Ibidem*, p. 84.

²⁰ *Legio*, în RE, XII (1924), col. 1479 (E. Ritterling).

că și legiunea XIII Gemina a fost ostilă lui Caracalla deși acest lucru nu se cunoaște mai detaliat. Istoria legiunii VII Gemina nu mai cunoaște acest epitet. Probabil că el a fost purtat numai de detașamentul aflat la depărtare de castrul de bază. Gradul de *praepositus* al lui Ulpus Victor sprijină această ipoteză²¹. Data epitetului stabilește deci și epoca în care detașamentul putea fi la Dunăre, datare ce ar coincide cu cea oferită de analiza tipului de ștampilă.

O altă descoperire epigrafică recentă, făcută în castrul de la Potaissa (Turda) și pregătită pentru publicare de M. Bărbulescu și Z. Milea²² aduce câteva date în sprijinul ipotezei noastre. În afară de atestarea legiunii VII Gemina, probabil formînd o *verillatio* împreună cu un detașament din legiunea V Macedonica, inscripția poartă un indiciu foarte însemnat în ce privește datarea. Este vorba de epitetul *Pia Constans* pe care îl poartă legiunea V Macedonica, epitet care apare după 180²³. În cazul că interpretarea textului inscripției va fi acceptată în sensul propus de autorii articolului (cum noi am acceptat de altfel) atunci se confirmă nu numai prezența detașamentului în Dacia Porolissensis, ci și data la care el putea fi aici.

Sînt deci, după părerea noastră, cîștigate câteva lucruri clare. Ștampilele descoperite la Porolissum de tipul L. VII. G. F atestă prezența unui detașament din legiunea VII Gemina, prezență care pare a fi susținută și de alte documente. Detașamentul a fost adus aici spre sfîrșitul secolului al II-lea sau la începutul secolului al III-lea fie pentru sau în urma războaielor marcomanice, fie datorită situației amenințătoare din partea de nord-vest a hotarului Daciei Porolissensis. Această provincie fiind situată foarte înaintat în mijlocul lumii „barbare” a fost necesară fortificarea ei în chip deosebit și dislocarea unor trupe numeroase. Prezența detașamentului din legiunea VII Gemina aici, alături de alte unități încă puțin cunoscute, confirmă importanța strategică acordată provinciilor dacice.

LA LEGIO VII GEMINA EN DACIE

RÉSUMÉ

L'auteur publie une série d'estampilles mises au jour à Porolissum (Moigrad, département de Sălaj), attribuées à la Légion VII Gemina — attribution fondée sur quelques analogies avec les découvertes espagnoles de Léon, où se trouvait le camp de cette légion. Partant, tout une série de découvertes antérieures de la même catégorie sont remises en discussion. Se fondant sur le type de ces estampilles et compte tenu des données

²¹ *Praepositus*, în RE, Supl. VIII (1956), col. 539–566 (W. Ensslin).

²² M. Bărbulescu, Z. Milea, SCIVA, 26, 1975, 4 p. 567–574. Lectura pe care autorii articolului o dau inscripției este următoarea : L(egioni) V M(acedonicae) P(iae ?) C(onstanti ?) / L(egioni) VII G[em(inae) P(iae) F(elici ?)] / G(aius) Val(erius) Lu[c(anus ?)] / G(aius) Tib(erius) C[leber ?] / cen(turiones) com/manucu/lis posu/erunt. Lectura mi-a fost comunicată cu amabilitate de autori.

²³ *Legio*, în RE, XII (1924), col. 1580 (E. Ritterling).

fournies par quelques inscriptions, l'auteur tire la conclusion que cette légion avait envoyé un détachement en Dacie vers la fin du IIe siècle ou au commencement du siècle suivant. Ce détachement stationna à Porolissum, dans le grand camp de la colline dite «Pomet».

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. 1, 2, 3, estampilles de la légion VII Gemina du Musée d'histoire de Transylvanie.

Fig. 2. 1, 2, estampilles de la légion VII Gemina du Musée de Zaláu.